

Andrew
Leigh

**VELKÉ
EKONOMICKÉ
DĚJINY**

Stručná
verze

DOKOŘÁN

Z anglického originálu *The Shortest History of Economics*
přeložil Petr Holčák.

Copyright © Andrew Leigh, 2024
Translation © Petr Holčák, 2026

ISBN 978-80-7675-xxxx-x

OBSAH

Úvod	7
1. Přesun z Afriky za zemědělstvím	17
2. Velký kanál, tiskařský lis a mor	33
3. Věk zámořských plaveb	41
4. Průmyslová revoluce a bohatství národů	51
5. Obchod, cestování a technologický rozmach	65
6. Ekonomické modely a moderní továrna	79
7. První světová válka a Velká hospodářská krize	89
8. Druhá světová válka a brettonwoodský systém	103
9. Slavných třicet let?	113
10. Trhy všude kolem nás	131
11. Cílování inflace a nerovnost	139
12. Rozpálené trhy, rozpalující se planeta	159
13. Pandemie a svět po ní	179
14. Ekonomie: minulost, přítomnost a budoucnost	191
PODĚKOVÁNÍ	203
POZNÁMKY	205
ZDROJE VYOBRAZENÍ	225
REJSTŘÍK	227

Úvod

V dobách pravěku měli lidé k dispozici jediný zdroj umělého světla – oheň ze dřeva. Chtěli-li si naši prehistoričtí předkové zajistit stejné množství světla, jaké dnes dává běžná domácí žárovka za hodinu, museli shánět dřevo 58 hodin.¹ Ve starověké babylonské říši byla nejlepší technologií svícení lampa na sezamový olej. K produkci téhož objemu světla musel jeden Babyloňan kolem roku 1750 př. n. l. pracovat 41 hodin.

Pak přišly svíčky. Ty se zpočátku vyráběly z živočišných tuků, což bylo náročné na čas (a značně to páchlo). Ještě ke konci 18. století musel typický zaměstnanec věnovat pět hodin práce na tolik světla, kolik ho dává dnešní běžná žárovka za hodinu. Během 19. století už přišly plynové lampy, které tuto dobu zkrátily na pár hodin.

S vynálezem elektrické žárovky světlo dál zlevňovalo. Počátkem 20. století se náklady na hodinu svícení snížily

Obr. 1: Keramická lampa, která používala bavlněný knot a olej nebo přepuštěné máslo.

do řádu minut práce. Dnes si na hodinu svícení domácí žárovkou vyděláme za 1–2 sekundy. Z hlediska nákladů na umělé světlo jsou naše dnešní výdělky asi 300 000krát vyšší než v prehistorických časech a 30 000krát vyšší než v roce 1800. Zatímco naši předci museli na osvětlení svých nocí dlouho dřít, když si dnes zapneme světlo, už na náklady svícení většinou ani nemyslíme.

Za touto pozoruhodnou proměnou stály dvě síly. Technologie svícení se neustále vylepšovaly (což se děje dodnes) a jejich výrobci byli stále produktivnější. Obojí znamená, že za hodinu si dnes vyděláme na mnohem více světla než naši předci.

Dějiny umělého světla nasvědčují klíčová témata této knihy. Zatímco pravěcí lidé museli dělat všechno, dnes se každý specializuje na to, co umí nejlépe. Trhy umožňují směňovat naši produkci s výrobky a službami jiných. Ceny pak vytvářejí pobídky k vyšší výrobě zboží, jehož je nedostatek, a méně takového, kterého je právě nadbytek. Tržní systém není ale zdaleka dokonalý. Vysoká nezaměstnanost, kartely, dopravní zácpy, nadměrný rybolov a znečištění, to jsou jen některé z řady projevů situace zvané „selhání trhu“, to znamená takové, kdy trh nefunguje efektivně a nevytváří optimální výsledky.

Tato krátká kniha vypráví velký příběh. Příběh o tom, jak se vyvíjela ekonomika od pravěku až k dnešnímu kapitalismu. Je to ale i příběh vědního oboru zvaného ekonomie a některých klíčových postav, které jej utvářely. A dále je to příběh o tom, jak ekonomické síly formovaly světové dějiny. Proč Afrika nekolonizovala Evropu, ale bylo to naopak? Co nastalo poté, co země většiny světa vztyčily po roce 1930 bariéry pro obchod a imigraci? Proč Spojenci vyhráli druhou světovou válku? Proč v 50. a 60. letech 20. století v mnoha

vyspělých zemích klesala nerovnost? Jak ovlivňovala vlastnická práva strmý hospodářský růst Číny v 80. letech? Jak by změna klimatu mohla ohrozit naši budoucí prosperitu? Na následujících stránkách naleznete odpovědi na všechny tyto otázky i na řadu dalších.

Ekonomii můžeme definovat jako společenskou vědu, která zkoumá, jak lidé maximalizují svůj užitek a blahobyt v situaci vždy omezených zdrojů. Ekonomie studuje chování lidí jako jednotlivců i toho, jak spolupracují v rámci domácností a firem. Zaměřuje se na to, jak na sebe vzájemně působíme na trzích, kde interakce kupujících a prodávajících vedou k určování rovnovážné ceny. Ekonomie rovněž uvažuje o tom, co se stane, když trhy selžou nebo když veřejná politika začne bojovat třeba proti chudobě, změně klimatu nebo kartelům.

Náš příběh propojuje mikroekonomii a makroekonomii.² Mikroekonomie se zabývá rozhodováním jednotlivců,

Obr. 2: Vývoj osvětlovací technologie: svíčka, klasická žárovka, zářivka, LED žárovka.

zatímco makroekonomie zkoumá ekonomiku jako celek. Populárně-naučné knihy se až příliš často zaměřují buď na jeden, nebo na druhý pohled. Do mikroekonomie čtenáře uvádějí například knihy *Freakonomie* (od Stevena Levit-
ta a Stephena Dubnera), *Discover Your Inner Economist* (Objevte svého vnitřního ekonoma, Tyler Cowen) nebo rozhlasový pořad BBC *50 Things That Made the Modern Economy* (50 věcí, které vytvořily moderní ekonomiku, Tim Harford). Tituly jako *The Return of Depression Economics* (Návrat ekonomického studia hospodářských krizí, Paul Krugman), *Slouching Towards Utopia* (Vláčíme se k utopii, Brad DeLong) nebo *Tentokrát je to jinak* (Carmen Reinhartová a Kenneth Rogoff) zase pomáhají objasňovat makroekonomii. Naše kniha slučuje obě tyto perspektivy. Budeme postupovat chronologicky dějinami a zabývat se jak chováním jednotlivců, tak vývojem celých společností.

Ti, kdo ekonomii považují za bezútesnou a jednostrannou vědu zabývající se jen penězi, rádi citují Thomase Carlylea, který ji kdysi označil za „ponuru vědu“, přitom ale ignorují, z jakého směru taková kritika vychází. Carlyle, který psal svá díla v 19. století, byl jakožto rasista přesvědčený, že do britské části Karibiku (tehdejší Britské Západní Indie) by mělo být znovuzavedeno otroctví a k oné „ponurosti“ pohledu, na nějž Carlyle útočil, mu přispívala myšlenka rovnosti všech lidí. Stejně jako řada dalších ekonomů i já nesu tuto urážku s hrdotí.

Carlyle rovněž pohrdavě poznamenal: „Naučte papouška slova nabídka a poptávka a máte ekonoma.“³ Grafy nabídky a poptávky mohou být šikovné a užitečné, zde je ale nenajdete. A rozhodně nebudete muset z ekonomie nic studovat, abyste si následující vyprávění užili. Naučíte-li se myslet jako ekonomové, může vám to změnit život k lepšímu.

Tajemstvím našeho oboru je, že jeho největší objevy a poznatky se zakládají na několika málo velkých myšlenkách, jimž může porozumět každý z nás.

O jedné z takových myšlenek už tady byla řeč – jsou to motivace čili pobídky. Ve sportovních utkáních, v nichž vítěz získá vysokou odměnu, zatímco ten druhý dostane mnohem méně, se výkony stále zlepšují. Běžci běží rychleji. Golfisté potřebují na dopravení míče do jamky méně odpa-lů.⁴ Pobídky mohou ovlivnit dokonce i naše datum narození. Když Austrálie zavedla příplatek na dítě pro děti narozené od 1. července 2004, byl tento den zaznamenán rekordní počet narození.⁵ Proč to? Matky ve vysokém stupni těhotenství chtěly tuto finanční odměnu získat, a tak odkládaly postupy k vyvolání porodu a císařské řezy. Když Spojené státy změnilly sazbu dědické daně, posunulo to i načasování úmrtí – určitý počet starých lidí zemřel později, aby jejich dědici platili nižší daň.⁶ Říká se, že v životě není nic jistého kromě smrti a daní. V tomto případě se změnily daně a s tím i míra úmrtnosti.

To ovšem vůbec neznamená, že v ekonomii jde jen o peníze a chamtivost jedinců. Americká politická ekonomka Elinor Ostromová, první žena, která získala v tomto oboru Nobelovu cenu, našla řadu oblastí – od rybolovu v Indonésii po správu lesů v Nepálu – v nichž lidé kolektivně spravují omezené veřejné zdroje. V přednášce při přebírání Nobelovy ceny nová laureátka kritizovala dosavadní hlavní cíl ekonomických poradců a politiků zřizovat stále nové instituce, jejichž účelem je pobízet k lepším výsledkům jednotlivce, kteří jsou již plně motivováni svým vlastním zájmem. Jak uvedla, „základním cílem veřejné politiky by mělo být usnadňovat rozvoj takových institucí, které z lidí dostávají to nejlepší pro veřejný zájem“. Na pobídkách sice

záleží mnohé, zde se ale budu snažit uplatňovat její optimismus a ukázat, že i ekonomové mohou být idealisté.

Další velkou myšlenkou ekonomie je specializace. Kolik z nás dovede kvalitně sestříhnout vlasy, vyměnit rozbité sklo u auta, přeměnit hrozny na víno nebo napsat aplikaci pro smartphone? Většina lidí by se za pár měsíců dokázala každému z těchto úkolů s určitou mírou dovednosti naučit, pokud je to ale nebaví, je lepší zaplatit si odborníka a místo toho se zaměřit na to, co umí nejlépe. Pokud strávíte život usilováním o nabytí slušných dovedností ve všem, nejspíš skončíte jako lidská obdoba švýcarského kapesního nože – s malým nožíkem, protivně titěrnými nůžtičkami a nepraktickým šroubovákem. Specializace práce je jedním z klíčů moderní ekonomiky.

Specializace ovládla i procesy a místa výroby. Některá čínská města se kupříkladu specializovala na výrobu jediného typu produktu. Ve městském okrese I-wu na východě země se vyrábí většina světové produkce vánočních ozdob. Městská prefektura Chu-lu-tao zajišťuje čtvrtinu světové výroby plavek. Okres Tan-jang proslul jako „město brýlí“. Okres Tchaj-čou, který se dlouho zaměřoval na přípravky do koupelen, se dnes stal světovým centrem inovací inteligentních toalet.⁷

S rozvojem specializace se stále nepostradatelnější aktivitou stal mezinárodní obchod. Letoun Boeing 787 Dreamliner sestává z baterií z Japonska, špiček křídel z Jižní Koreje, nosníků z Indie, horizontálních stabilizátorů z Itálie, podvozku z Francie, dveří do nákladového prostoru ze Švédska a obracečů tahu z Mexika.⁸ Běžný chytrý telefon by se dal označit nálepkou „Made in the World“. Nakupování komponentů a surovin od nejlevnějších dodavatelů umožnilo

vyrábět masově to, co by nebylo možné produkovat pouze na základě místně dodávaných součástek a materiálů.

Zřejmě nejpůsobivější ilustrací síly specializace byl experiment designéra Thomase Thwaitese, který se rozhodl vyrobit si toustovač, a to zcela sám a jen s pomocí surovin, které si sám sehnal.⁹ Železnou rudu našel Thwaites ve starém dole v Anglii, měděnou rudu vzal z dolu ve Walesu, slídu nakopal ve skotských horách. Když se ukázalo, že jeho domácí pec nedokáže vyrobit ocel, uchýlil se k tavení železné rudy v mikrovlnce. Plastový kryt vytvořil tavením domácího odpadu. Celý experiment mu zabral devět měsíců. Pokud jeho čas strávený prací na toustovači oceníme průměrnou mzdou v Británii, stála ho jen práce 19 000 liber a dalších tisíc liber dělaly další výdaje.¹⁰ Vlastnoručně vyrobený toustovač za 20 000 liber tak byl pro Thwaitese 5 000krát nákladnější, než kdyby si ho za 4 libry koupil v místní prodejně. Nehledě k tomu, že ten by i fungoval. Jakmile Thwaites zapojil svůj toustovač do elektrické zásuvky, trvalo pouhých pět sekund, než se začal roztékat.

Dalším principem ekonomie je to, že velké události bývají jen zřídkakdy výsledkem náhlých změn v normách a kultuře společnosti. Dramatické změny se častěji odehrávají v důsledku nástupů nových technologií nebo změny ekonomické politiky či pravidel. Chceme-li pochopit, proč v poválečných desetiletích zažil mezinárodní obchod tak prudký rozvoj, musíme něco vědět o vynálezu standardizovaného lodního kontejneru v roce 1956 a o snižování globálních celních bariér v rámci jednotlivých kol jednání o světovém obchodu. Chceme-li se dovědět, proč je dnes basketbal mnohem zajímavější a napínavější než před půlstoletím, musíme vzít v úvahu zavedení pravidla „shot clock“

(časového limitu útoku pro hod na koš) a pravidla tří bodů za koš hozený zpoza „trojkového“ oblouku. V knize se také budeme zabývat odhalováním ekonomických sil skrytých za válkami, náboženskými hnutími nebo společenskými transformacemi.

Příběh ekonomiky začíná zemědělskou revolucí, kdy se lidská společnost přeměňovala z pravěkých kmenů lovců a sběračů na civilizace starověkého Předního Východu a Číny. Mezuregionální obchod umožnila především doprava po vodě. Velký kanál ve starověké Číně spojil jednotlivé provincie země. Věk zámořských objevů propojil Evropu, Afriku a obě Ameriky a započal přepravu zemědělských produktů, řemeslných a průmyslových výrobků a otroků v rámci vysoce lukrativního „obchodního trojúhelníku“.

Dalším významným ekonomickým převratem byla průmyslová revoluce, která odstartovala masovou výrobu a rozmýchala prudký hospodářský růst. Společně s vynálezy rozličných strojů a zařízení nastaly i intelektuální průlomy a plně se zformoval obor ekonomie. Do počátku 20. století už vývoj montážních linek umožnil vyrábět stále levnější automobily a globalizace provázala svět dosud nevídaným způsobem. Dvě světové války spolu s Velkou hospodářskou krizí pak mnohé z těchto svazků přerušily a zničily velké množství životů.

Pro obyvatele vyspělých zemí byla poválečná éra obdobím sdílené prosperity, jinde ale ekonomický rozvoj dostal velké trhliny. V Číně byla první desetiletí komunistické vlády poznamenána svévolnými politickými zásahy, které podkopávaly rozvoj až do obratu k tržní ekonomice po roce 1978. V Indii nastala podobná velká změna v roce 1990. Většina Asie se růstem ekonomiky a životní úrovně stále rychleji

oddělovala od zemí v pomaleji rostoucí Africe. Do počátku 21. století uvnitř mnoha zemí prudce vzrostla nerovnost.

Značná část ekonomického výzkumu se nyní zaměřuje na otázku tržního selhání. Politika na ochranu hospodářské soutěže dnes cílí především na omezování moci monopolů. Ústřední otázkou makroekonomie v té podobě, jak ji prosadil John Maynard Keynes, je snižování nezaměstnanosti. Klimatická politika se snaží řešit selhání trhu spočívající v tom, že znečišťování může být ziskové pro některé firmy, ale škodlivé pro všechny ostatní. Behaviorální ekonomie zase uznává, že lidé vždy nejednají jako chladné stroje, které neustále vypočítávají, jak maximalizovat svou prosperitu a štěstí, ale mají sklon systematicky se odchylovat od přísně racionálního chování. A rozvoj ekonomie jako vědy umožnil lidem z výzkumu vyvíjet na základě dat i teoretických poznatků lepší modely lidského chování. Díky tomu je dnes ekonomie zajímavější a užitečnější.

Než se ale dostaneme k pojmu *Homo economicus*, musíme se vrátit na počátek. Zamyslíme se nad tím, jak ekonomické zákony formovaly náš druh *Homo sapiens*.